

Hvad betragtede en klassisk græker som sit fædreland?¹

af Thomas Heine Nielsen

Det er nok ikke helt forkert at sige, at indtil for ganske nyligt ville de færreste borgere her i landet have været i tvivl om, hvad de skulle svare, hvis de blev spurgt om, hvad deres *fædreland* er. Ens fædreland er, vil de fleste sikkert mene, det fællesskab i love og institutioner forenet i en fælles politisk vilje, man er født som medlem af og som ens aner også var medlemmer af. For de fleste danske statsborgere ville det oplagte svar indtil for ganske nyligt have været uendeligt nemt at finde, for det måtte selvfølgelig lyde: Danmark. På grund af vores medlemskab af EU og de seneste generationers indvandring skal der nu om dage nok være nogle danske statsborgere, der betragter et andet fællesskab i love og institutioner forenet i en fælles politisk, eller måske religiøs, vilje end Danmark som deres fædreland, eller som er i tvivl om, hvad deres rette fædreland er, men det er nok stadig nogenlunde korrekt at sige, at stort set alle danske statsborgere uden tøven ville udpege Danmark som deres fædreland – hvis de mente, at ‘fædreland’ er et relevant begreb, vel at mærke.

For det siger sig selv, at betegnelsen og begrebet ‘fædreland’ er stærkt ideologisk ladet, for den familiemetafor,² der her er tale om, indebærer jo det postulat, at fædrelandet er en størrelse man er naturligt knyttet til, ligesom man er naturligt knyttet til sin far. At dette imidlertid ikke er et ganske tomt postulat, ses med forstemmende tydelighed af det faktum, at nationalstaten konstrueret som ‘fædrelandet’ har haft en enorm styrke, når det gjaldt om at vække kærlighed til sig i sine borgere, og det endda selvopofrende kærlighed: Millioner og atter millioner af unge mænd faldt i krig for fædrelandet blot i det 20. århundrede.

-
1. Dette er en ganske let revideret version af et foredrag holdt i Phrontisterium, studenterforeningen på Afdeling for Græsk & Latin ved Københavns Universitet. Den mundtlige stil er i det store og hele fastholdt (forf.). Tak til Bent Christensen, Tine Damsholt, Mogens Herman Hansen og Gorm Tortzen.
  2. “Family metaphor”: Anderson 1991: 141-44. Se også Johnson 1987.

For at man ikke skal tro, at dette med at opfatte fædrelandet som en af de helt centrale værdier i livet er en fuldstændig forældet tankegang, så lad mig citere fra søndagsudgaven af Berlingske Tidende fra den 1. oktober 2006. Her skrev Katrine Lilleør i sin faste klumme om at forsvare og forklare sine centrale livsværdier. Herom sagde hun dette: "Hvordan forsvarer man sig? Man kan tale længe. Og jo længere man taler, jo tyndere bliver argumenterne. Fordi dybest set er det et hjerteanliggende. At vi tror det vi tror. At vi opdrog vores børn af kærlighed så godt, vi kunne. At vi af alle styreformer finder den demokratiske bedst. At skulle forsvare det største i tilværelsen: Fædrelandet. Demokratiet. Historien. Opdragelsen. Troen. Håbet. Kærligheden og Gud selv, findes der ikke ord og grunde nok til i denne verden. Derfor kommer man altid på hælene, når man skal forsvare det, man agter højest i sit liv. Ligesom du ikke kan forklare nøjagtigt, hvorfor du elsker din elskede, så kan du heller ikke forklare og slet ikke forsvare, hvorfor du elsker dit fædreland og dets åndshistorie." Sådan skrev hun faktisk, og nok er det højstemt, men det er også alvorligt ment, og det viser med stor tydelighed, at der stadig findes mennesker, der betragter fædrelandet som en af de mest centrale værdier i tilværelsen.

Det skulle altså være nogenlunde klart, hvad den moderne danske fædrelandsopfattelse går ud på: fædrelandet er den politiske organisation, in casu nationalstaten Danmark, man er født som medlem af, og som man er moralsk forpligtet overfor, således at man forventes at elske det og være villig til i yderste instans at ofre sit liv for det, også selvom man ikke rigtig kan forklare hvorfor. Eller måske skulle man sige, at jeg her har skildret det *republikanske* fædrelandsbegreb. For der findes jo også, hvad man kunne kalde det etno-nationalistiske eller etno-centriske fædrelandsbegreb, der betragter fædrelandet som et folks nedarvede fællesskab om sprog, religion, kultur, afstamning og historiske traditioner.³ I dag er det etno-centriske fædrelandsbegreb vel faktisk det mest udbredte, men i klassisk græsk sammenhæng spiller det, selvom der findes noget der minder om det, ingen afgørende rolle, hvorimod det republikanske fædrelandsbegreb er fuldstændig centralt. I en berømt passage siger Herodot (8.144.2), at græsk identitet var centreret om et blodfællesskab samt om et sprogligt, religiøst og kulturelt fællesskab. Skønt den græske identitet således defineret spillede en vis retorisk og ideo-

---

3. Hansen 2014: 47.

logisk rolle i konflikter med ikke-græske folkeslag (*barbaroi*),⁴ blev grækerne aldrig ét folk i én territorielt defineret stat og udviklede aldrig et egentligt interessefællesskab eller en solidaritet på tværs af alle indre modsætninger. Det etno-centriske fædrelandsbegreb spiller derfor en ret begrænset rolle i græsk kultur og historie, og det er grunden til at jeg i det følgende tager udgangspunkt i det republikanske fædrelandsbegreb.⁵ En anden ting, der spiller en mindre rolle i det græske end i det moderne fædrelandsbegreb, er fædrelandet som et *sted*, som et *landskab* med helt særlige karakteristika, hvortil man er knyttet med stærke emotionelle bånd. Fædrelandet som et afgrænset sted spiller ganske vist en vis rolle i det græske fædrelandsbegreb – det er fx en ulykke ikke at blive begravet i sit fædreland⁶ eller at måtte forlade det for at gå i eksil⁷ – men det står ikke så centralt som i det moderne etno-nationalistiske fædrelandsbegreb og vil derfor heller ikke spille nogen fremtrædende rolle i det følgende.

*

I dette lille essay vil jeg forsøge at besvare to simple spørgsmål. Først og fremmest dette: Hvad anså en græker i den arkaiske og klassiske periode for sit fædreland, sit *patris*? – Og så dette: Hvilke ideologiske og moralske associationer var der knyttet til begrebet *patris*? Jeg vil dog besvare dem i den omvendte rækkefølge og begynder altså med at diskutere, hvilke associationer der knyttede sig til termen *patris*, og vender til sidst tilbage til spørgsmålet om, hvad man normalt opfattede som sit *patris*.

---

4. Se fx Herodot 8.144 og Xen. *Ages.* 7.5; *Anab.* 1.3.4, 2.4.4, 3.1.30-31; *Hell.* 4.2.8, 4.8.4, 5.2.35. Se også Harrison 2000 og Mitchell 2007: 169-202.

5. De enkelte græske bystater havde ofte deres egen lokale dialekt (sproglige traditioner), et særligt lokalt pantheon (religiøse traditioner: se fx Polinskaya 2013 om Aigina), deres egen lokale kultur (i Anhedon i Boiotien, fx, levede man helt overvejende af fiskeri, mens befolkningen på Aigina var energiske handelsmænd og den i Sparta professionelle soldater), og historiske traditioner (se fx Harding 2008 om Athen); når en bystat opfattes som fædrelandet, er der altså, kan man med en vis rimelighed sige, et sammenfald mellem det republikanske og det etno-centriske fædrelandsbegreb, og i dén forstand spiller sidstnævnte en rolle i klassisk græsk sammenhæng.

6. Se nedenfor 8-9.

7. Se nedenfor 9-10. Se også Funke 2009.

Lad os begynde med et kort blik på selve termen *patris*, eller *patra*, som det undertiden hedder i poesien. Disse ord er tydeligvis afledt fra samme stamme som ordet *πατήρ* ('far'), og *patris* betyder altså simpelthen 'fædreland': egentlig er det et adjektiv, som vi ofte finder knyttet til fx *gaia* ('land'),⁸ men som regel (og i prosa stort set altid) bruges det simpelthen som et substantiv. Det vil altså sige, at det er et ord af ganske samme type som *patria* på latin (der er den direkte kilde til de moderne vesteuropæiske termer); *fædreland* på dansk; *Vaterland* på tysk; *patrie* på fransk; *πατρίδα* på moderne græsk; og *fatherland* på engelsk. Der er med andre ord også en familiemetafor på spil på græsk, og ligesom på moderne sprog indebærer metaforen givetvis, at *patris* er noget, man er naturligt knyttet til eller *bør føle* sig naturligt knyttet til, ligesom man er naturligt knyttet til sin familie.

Dette er selvfølgelig vigtigt i sig selv, men det bliver endnu vigtigere, når vi til dette faktum føjer den observation, at *patris* meget ofte forbindes med andre slægtskabs-termer, som fx 'mor'. I Platons *Kriton* (51a) hedder det fx i Ostenfelds nye oversættelse: "Eller er du så klog, at det er undgået din opmærksomhed, at både guder og fornuftige mennesker mener, at fædrelandet er mere værdifuldt, respekteret, helligt og agtet end ens mor, far og alle de øvrige forfædre?"⁹ – og kort efter siges dette (51c): "Men det strider mod de guddommelige love at bruge vold mod sin mor og far, og det samme gælder i endnu højere grad fædrelandet."¹⁰ Vi finder også *patris* koblet med fx 'forældre', som i *Odysseens* 9. sang, hvor Odysseus siger at (v. 34-35):

Der er dog Intet saa sødt som Fædreland og Forældre.¹¹

8. *πατρίς + γαῖα vel sim.*: e.g.: Hom. *Il.* 2.140: φεύγωμεν σὺν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν - Hom. *Od.* 1.75: ... πλάζει δ' ἀπὸ πατρίδος αἴης - Aesch. *Septem* 585: πατρίς τε γαῖα σῆς ὑπὸ σπουδῆς δορὶ - Meiggs-Lewis, *GHI* 4.5 (625-600): Πραξιμένεσ δ' αὐτοὶ γ[αῖα]ς ἀπὸ πατρίδος ἐνθὸν - *CEG* II 697.2: κρύπτει γαῖα πατρίς, τῶνομα δ' Εὐρυκράτης.

9. ἢ οὕτως εἰ σοφὸς ὥστε λέληθέν σε ὅτι μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρα καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νοῦν ἔχουσι. Ostenfeldts oversættelse er trykt i bind I af den nye Platon-oversættelse.

10. βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολλὸν δὲ τούτων ἔτι ἦττον τὴν πατρίδα.

11. ὡς οὐδὲν γλυκίον ἢς πατρίδος οὐδὲ τοκῆων | γίγνεται (Wilster).

Samme kobling finder vi hos Demosthenes (14.32), som spørger: “Hvem er da så ulykkeligt stedt, at han vil ofre sig selv, sine forældre, sine gravsteder, eller sit fædreland for en ubetydelig gevinst?”¹² Lad disse få eksempler være nok, men jeg understreger dog lige, at det vrimler med den slags passager i arkaisk og klassisk litteratur, og at vi også finder følgende slægtskabs- og familiertermer forbundet med *patris*: broder; børn; kone; mand; slægtninge; søn; søster; og *genos*, altså ‘slægten’ slet og ret. På denne baggrund vil det vel ikke være urimeligt at konkludere, at den familiemetafor, der er indeholdt i selve termen *patris*, på ingen måde var medlem af de døde metaforers klub, men derimod ideologisk set var yderst levende og derfor givetvis af nogen betydning. Eftersom grækerne anså kærlighed for det fundament, hvorpå familierelationer hvilede,¹³ kan vi vel også med nogen ret konkludere, at *patris* er en term ladet med positive associationer, at selve termen forpligter til kærlighed, og at *patris* som beskrivelse af et politisk fællesskab er en positiv og forpligtende beskrivelse. Præcis hvilket politisk fællesskab, der oftest kaldes *patris*, vender jeg som sagt tilbage til i anden halvdel af mit essay.

På baggrund af denne helt simple betragtning af selve termen *patris* kan vi altså formode, at en græker var moralsk forpligtet til at elske sit *patris*. En del tekster indeholder da også variationer over temaet, at *patris* er det dyrebareste, en mand har, eller sagt på en anden måde: Intet er sødere end fædrelandet. Som vi allerede har set, lader Homer fx i *Odysseen* Odysseus forklare faiakkerne, at hverken Kalypso eller den trolddomskyndige Kirke var i stand overtale ham til ægteskab, fordi, med Wilsters ord:

Der er dog Intet saa sødt som Fædreland og Forældre.¹⁴

---

12. τίς οὖν οὕτως δυστυχῆς ἐστὶν ὅστις ἑαυτόν, γονέας, τάφους, πατρίδα εἴνεκα κέρδους βραχέος προσέθαι βουλήσεται; (overs. forf.). Se Nielsen 2004: 50-51 for yderligere eksempler.

13. Familierelationer baseret på kærlighed: Golden 1990: 80-140, især 89-91. Cf. Pl. *Leg. paîs* ... στέργει τε καὶ στέργεται ὑπὸ τῶν γεννησάντων – Arist. *Eth. Nic.* 1161b18-9: οἱ γονεῖς μὲν γὰρ στέργουσι τὰ τέκνα ὡς ἑαυτῶν τι ὄντα, τὰ δὲ τοὺς γονεῖς ὡς ἀπ’ ἐκείνων τι ὄντα – Dem. 25.65: τὸν τῆς φύσεως διασώζει νόμον ὃς καὶ ἀνθρώποις καὶ θηρίοις εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἅπασιν ὠρίσται, στέργειν τοὺς γονέας.

14. Hom. *Od.* 9.34. Om ‘patriotisme’ i de homeriske digte, se Greenhalgh 1972.

Theognis-samlingen indeholder et ganske gribende lille digt om den glædesløshed, der kan ramme et menneske, som har forladt sit *patris* og må sande at 'intet er mere kært end fædrelandet'. Det lyder sådan i Meislings oversættelse fra 1830:

Ogsaa jeg selv har begivet mig bort til Siciliens Øeland,
Og til Eubœa jeg kom, riig ved sin Mark og sin Viin,
Ja, til Eurotas, den sivrige Flod og det statlige Sparta,
Og jeg var kjer overalt, elsket af hver, hvor jeg kom.
Ach, men jeg følte dog ei nogen Fryd udi Hjerte blandt hine,
Saaledes stod over Alt Fædrelandet hos mig.¹⁵

Her er sidste vers en poetisk gengivelse af originalens οὐδὲν ἄρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πατρῆς, der mere ordret betyder "intet var mere kært end fædrelandet". Som et sidste eksempel kan anføres den replik, Euripides i *Fønikerinderne* 406 lægger i munden på Jokaste: "Fædrelandet må være et menneskes dyreste øje," hvortil Polyneikes svarer: "Mere dyrebart end ord kan sige".¹⁶ Nu er denne tragedie uhyre svær at sætte på formel, men en af de mange variationer over temaet: fællesskabets sammenbrud, der behandles i dette syrebad af et drama, er netop dette, at mennesker faktisk ikke lever op til deres forpligtelser over for fædrelandet, hvilket vel godt kunne fortolkes sådan, at fædrelandets moralske imperativ stadig kunne opfattes som værende af central betydning på Den peloponnesiske Krigs tid.¹⁷

Patris beskrives i sådanne tekster som noget uendeligt værdifuldt og som noget, man er – eller bør være – stærkt følelsesmæssigt hengiven overfor. Heraf følger nærmest af sig selv, at det at være borte fra sit fædreland, at være afskåret fra det på en eller anden måde, er en trist og kedelig ting. Som Theognis sagde, fyldte det ikke hans sind med glæde, og der er mange tekster, der kredser om den ulykke, det er at være borte fra sit *patris*. Udtryk som fx τηλόθι πατρῆς = langt borte fra fædrelandet; φίλης ἀπὸ πατρίδος

---

15. 783-88: Ἦλθον μὲν γὰρ ἔγωγε καὶ εἰς Σικελίην ποτε γαῖαν, | ἦλθον δ' Εὐβοίης ἀμπελόεν πεδίου | Σπάρτην δ' Εὐρώτα δουακοτρόφου ἀγλαὸν ἄστν· | καὶ μ' ἐφίλευν προφρόνως πάντες ἐπερχόμενον· | ἀλλ' οὔτις μοι τέρψις ἐπὶ φρένας ἦλθεν ἐκείνων. | οὕτως οὐδὲν ἄρ' ἦν φίλτερον ἄλλο πατρῆς.

16. {Io.} ἡ πατρίς, ὡς ἔοικε, φίλτατον βροτοῖς. | {Πο.} οὐδ' ὀνομάσαι δύναί' ἂν ὡς ἐστὶν φίλον (overs. Mejer & Thomsen).

17. Om denne tragedie, se Mejer 2002.

αἴης = væk fra det kære fædreland; eller *προλιπεῖν τὴν πατρίδα* = at have forladt fædrelandet; bruges ofte til at understrege, at der er sket eller vil ske et eller andet, som er eller vil være i grel modsætning til det, et menneske normalt forventer sig af livet.¹⁸ I *Iliaden* lægger Homer fx følgende ord i munden på Achilles i den bevægende 24. sang (han taler om sin far Peleus, som guderne har betænkt):

Lige fra Fødselen af, thi meer end Nogen paa Jorden
Har de med Rigdom og Magt Myrmidonernes Konge velsignet,
Og de ham gav, skjøndt dødelig Mand, en Gudinde til Mage,
Dog har en Gud ogsaa givet ham Sorg, thi ei har hans Hustrue
Sønner ham født i høien Palads til at arve hans Rige,
Ikkun en eneste Søn, som tidlig maa døe, og som aldrig
Vorder hans Alderdoms Trøst, thi fjernt fra Fædrenelandet
Sidder i Troia jeg her, til Jammer for dig og din Afkom.¹⁹

I Euripides' ret uhyggelige tragedie *Kvinderne fra Troja* kulminerer de ulykker, der vælter ned over de krigsfangne kvinders hoveder, med at de føres bort fra den brændende by og med denne replik af den gamle trojanske dronning Hekabe:

Åh nej!
Til øverst rand er målet nu fyldt op.
Farvel forfædres jord ...

som Haarløv en anelse mat oversætter passagen *τέρμα πάντων τῶν ἐμῶν ἤδη κακῶν | ἔξειμι πατρίδος* (1273-74). *Patris* er altså det rette sted at opholde sig, og det er en ulykkelig situation at måtte være borte fra sit *patris*, og: der er faktisk en passage i en tale af Isokrates (19.7), hvor det siges, at en mand, der boede et andet sted og levede det søde liv, vendte hjem til sit *patris* på grund af *længsel*,²⁰ altså god gammeldags hjemve.

---

18. *τήλοθι πάτρης*: Hom. *Il.* 1.30, 24.541; *φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης*: Hom. *Il.* 2.162; (*προ*)λιπεῖν (*τὴν*) *πατρίδα*: Hes. *Scut.* 1, 12; Hdt. 1.169.1; *IG I*³ 1503; *I.Knidos* I 625.

19. Hom. *Il.* 24.535-42 (540-42: *οὐδέ νυ τόν γε | γηράσκοντα κομίζω, ἐπεὶ μάλα τήλοθι πάτρης | ἦμαι ἐνὶ Τροίῃ, σέ τε κήδω ἠδὲ σὰ τέκνα*). Overs. Wilster.

20. *τὴν πατρίδα ἐπόθεσεν*.

Hvis det er en ulykkelig situation at være separeret fra sit *patris* selv på midlertidig basis, må man vel *a fortiori* forvente, at det er langt værre at være således separeret på permanent basis. At dø uden for fædrelandets grænser opfattes i de homeriske digte som den værste skæbne, der kan overgå en helt. Således siger den noget pessimistiske Eurykleia i *Odysseens* 2. sang, i en appel til Telemachos om ikke at rejse, følgende, der klart nok skal skildre Odysseus' værst tænkelige skæbne (363-70):

Elskede Søn! hvordan er du dog paa saadanne Tanker
 Falden? hvorfor vil paa Reise du gaae i Verden saa vide?
 Du min elskte, min eneste Søn! siden Helten Odysseus
 Fjernt fra sit Hjem hos fremmede Folk er kommen af Dage.
 Reiser du bort, vil Beilerne strax dig berede det Værste,
 Lumsk vil de tage dit Liv, og mellem sig skifte din Eie.
 Bliv da her i Roe ved dit Gods! Du behøver jo ikke
 Qval dig at hente paa flakkende Fart over Havet det golde.²¹

Her er *Fjernt fra sit Hjem* Wilsters gengivelse af originalens *τηλόθι πάτρης, fjernt fra det fædrene land*.

Gravsten nævner hyppigt, at afdøde ligger begravet uden for fædrelandet, fx denne: "Her ligger jeg død, mit fædreland jeg forlod" (*IG I³ 1503.4*, ca. 450 f.Kr.),²² eller denne: "Her skjuler jorden dig, Nikogenes, langt fra dit fædreland Kalymna; her mistede du din blomstrende ungdom" (*CEG II 716*, ca. 300 f.Kr.).²³ En enkelt gravindskrift hævder ligefrem, at afdøde havde sit *patris* i tankerne, da han åndede ud (*CEG II 631*, 400-350 f.Kr.):²⁴ "Dit fædreland, Kerkinos Foxios' søn, Herakleia ved Pontos, vil sørge længe over din død; du døde i venners arme, mens du længtes efter det". Et enkelt litterært overleveret epitaf – efter sigende af Anakreon²⁵ – hævder endda, at en vis

21. 365-6: ὁ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρης | διογενὴς Ὀδυσσεὺς ἀλλογνώτῳ ἐνὶ δήμῳ. Se endvidere Seibert 1979: 276-7: "Nach allgemeiner Auffassung ist es für den homerischen Helden das Schlimmste, fern von der Heimat und den Freunden zu sterben".

22. κείμαι τεῖδε θανόν, πατρίδα γῆν προλιπόν.

23. ἦδε σε |, [N]ικόγενες, κεύθει χθῶν τῆλε Καλύμν[as] | πατρίδος, ἀκμαίαν δ' ὤλεσα[s ἡ]λικίαν.

24. σὸ μὲν δὴ πατρίς δῆν, Κερκίνε Φοξίῳ υἱέ | Πουτιάς Ἡράκλει' ἔξει ἄχος φθιμένο, | ἦμ [ποθέ]ων ἐγ χερσὶ φίλων θάνας.

25. Anacr. fr. 193 (Gentili).

Kleanorides døde af *længsel efter sit patris, πόθος πατρίδος αἴης*, en smuk objektiv genitiv:

καὶ σέ, Κληνωρίδη, πόθος ὤλεσε πατρίδος αἴης.²⁶

Den positive variant af denne tankegang er selvfølgelig, at det eneste rigtige er at ligge begravet i sit fædreland, og adskillige gravsten understreger, at afdøde netop ligger begravet i fædrelandet, fx denne tekst, et offentligt gravepigram over de athenere, der faldt ved Chaironeia i 338 f.Kr., hvor Athen og allierede led det afgørende nederlag til kong Philip d. II af Makedonien: “Den fædrene jord har i sin favn leg’merne af dem, der stred så hårdt, thi så er Zeus’ dom over dødelige”.²⁷ Eller denne, der er en privat gravsten (*IG II² 6214*, 4. årh. f.Kr.): “Her skjuler den fædrene jord i sit bryst den salige, lykkelige Kydimachos, hvis skib har lagt til livets ankerplads.”²⁸ Endelig kan det nævnes, at visse bystater, nemlig i hvert fald både Athen og Abdera, straffede særligt grove forbrydelser som fx forræderi med et forbud mod at den henrettede forræders lig kunne begraves inden for fædrelandets grænser.²⁹

Man kunne altså miste sit fædreland ved at dø og blive begravet uden for dets grænser, og denne ulykke anvendtes endda som straf i sager om forræderi. Men man kunne naturligvis også miste fædrelandet, mens man endnu var i live, nemlig fx ved at blive landsforvist, dvs. sendt i eksil. Det som landsforviste forbydes adgang til, er statens territorium, altså *patris* i meget konkret forstand, og når klassiske kilder omtaler eksil, nævnes *patris* uhyre ofte i samme åndedrag, fx hos Pindar, der siger (*Ol.* 12.16): “Hvis ikke borgerkrigens mand mod mand-kamp – *antianeira stasis* – havde berøvet dig dit fædreland Knossos”³⁰ – ja, hvis ikke, så havde hans olympiske sejr kastet hæder over den fædrene arne (*hestia*). Lidt mere prosaisk finder vi samme formulering hos

---

26. Yderligere eksempler i Nielsen 2004: 53.

27. γαῖα δὲ πατρίς ἔχει κόλποις τῶν πλείστα καμόντων | σώματ’, ἐπεὶ θνητοῖς ἐκ Διὸς ἦδε κρίσις (overleveret hos Dem. 18.289; epigrammets ægthed er omstridt; for en kommentar til digtet, se Wankel 1976: 110 (for de citerede vers)).

28. Κυδίμαχο[ν] χθῶν [ἦ]δε πατρίς στέρ[νοι]σι | καλύπτει ὄλβιον εὐαίωνα β[ίου] | πλεύσαντα πρὸς ὄρμον.

29. Hyperid. 2.20 (Athen); Diog. Laert. 9.39 (Abdera).

30. εἰ μὴ στάσις ἀντιάνειρα Κνωσίας σ’ ἄμερσε πάτρας.

Herodot, der siger følgende (1.150.1): “De tog mod mænd fra Kolophon, der var blevet besejret i en borgerkrig (*stasis*) og fordrevet fra fædrelandet”³¹

Hvis vi igen ser på, hvad det modsatte af denne tankegang er, så er det selvfølgelig, at det som man genvinder ved at vende hjem fra landflygtighed, det der er gevinsten for sejrherren i en borgerkrig, er fædrelandet, *patris*. Det viser næste eksempel på vidunderligste vis. Det er Xenophons gengivelse af en tale (*Hell.* 2.4.17), som den demokratiske leder af de landflygtige oprørere, Thrasyboulos, holdt før et afgørende slag mod De 30 Tyranner i slutningen af 5. årh., og det er altså et stærkt ideologisk ladet øjeblik, talen holdes i. Passagen lyder således i Gertz’ gamle knudrede oversættelse: “Lad os da, Soldater, gøre os Umage for, at enhver enkelt af os kan vide med sig selv, at *han* i forreste Række har bidraget til Sejren her. Thi denne Dag skal nu, om det er Guddommens Vilje, gengive os baade vort Fædreland og vore Huse, vor Frihed og vore Æresrettigheder, vore Børn (hvis vi har Børn) og vore Hustruer”,³² en passage som også på smukkeste vis kobler *patris* med et par centrale familiertermer. Lidt senere i *Hellenika* refererer Xenophon en anden tale af Thrasyboulos, holdt under en athensk intervention på øen Lesbos tidligt i det fjerde århundrede. Talen holdes til landflygtige (*phygades*) fra alle fem bystater på Lesbos, og målet er at overbevise dem om, at det vil være klogt af dem at følge hans taktik og angribe Mytilene, Methymna, Antissa, Eresos og Pyrrha en efter en (*Hell.* 4.8.28). I min egen oversættelse lyder det sådan her: “Og han indgød dem forhåbninger, mytilenæerne om, at hvis han erobrede bystaterne, ville de blive Lesbos’ ledere, og de andre landflygtige om, at hvis de gik mod hver enkelt bystat i fællesskab, ville de blive i stand til at vende frelst tilbage til deres fædrelande (*patrides*)”.³³ Man må vel antage, at der her bruges det stærkest tænkelige argument, og det er altså foruden rå magt dette at stille fædrelandet i udsigt som belønning for en disciplineret indsats.

---

31. Κολοφωνίους ἄνδρας στάσι ἐσσωθέντας καὶ ἐκπεσόντας ἐκ τῆς πατρίδος ὑπεδέξαντο (overs. Thastrup). Om *stasis*, se Gehrke 1985 og Berger 1992, og nedenfor.

32. ὦ ἄνδρες, οὕτω χρὴ ποιεῖν ὅπως ἕκαστός τις ἑαυτῷ συνείσεται τῆς νίκης αἰτιώτατος ὢν. αὕτη γὰρ ἡμῖν, ἂν θεὸς θέλῃ, νῦν ἀποδώσει καὶ πατρίδα καὶ οἴκους καὶ ἐλευθερίαν καὶ τιμὰς καὶ παῖδας οἷς εἰσί, καὶ γυναῖκας.

33. καὶ ἐλπίδας ὑποθεῖς τοῖς μὲν Μυτιληναίοις, ὡς ἐὰν λάβῃ τὰς πόλεις, προστάται πάσης Λέσβου ἔσονται, τοῖς δὲ φυγάσιν, ὡς ἐὰν ὁμοῦ ὄντες ἐπὶ μίαν ἐκάστην τῶν πόλεων ἴωσιν, ἱκανοὶ ἔσονται ἅπαντες εἰς τὰς πατρίδας ἀνασωθῆναι.

Hvis vi lige kort resumerer, har vi altså set følgende værdier og associationer knyttet til *patris*: En græker forventedes at være naturligt knyttet til sit *patris*, ligesom man er naturligt knyttet til sin familie, og selve udtrykket *patris* indebar et ideologisk krav om hengivenhed. Følgelig giver adskillige tekster udtryk for, at *patris* er det *dyrebareste* og *sødeste* en mand har, noget man ligefrem kan dø af *længsel* efter. Separation fra fædrelandet er følgelig en ulykke, og død og begravelse uden for fædrelandets grænser noget af det værst tænkelige, mens omvendt begravelse *i* fædrelandets jord er det rette, hvorfor da også forrædere nægtedes dette privilegium. Det forfærdelige ved at blive landsforvist var dette, at man blev fysisk separeret fra fædrelandet, mens gevinsten ved et vellykket kup netop var fædrelandet.

Som vi så i begyndelsen, er et af det moderne fædrelands centrale krav til sine sønner, at de er villige til at ofre deres liv for det, "at bringe det yderste offer", som man siger. Der er noget ophøjet og noget moralsk storslået ved således at dø for fædrelandet, eller som Benedict Anderson siger i sin berømte bog *Imagined Communities* (1991): "Dying for one's country, which usually one does not choose, assumes a moral grandeur, which dying for the Labour Party, the American Medical Association, or perhaps even Amnesty International, can not rival, for these are all bodies one can join or leave at easy will".³⁴

Som man sikkert ikke bliver forbavset over at høre, er der et utal – og jeg mener: *utal* – af passager i den græske litteratur, der giver udtryk for ganske samme opfattelse: at det er *smukt* at dø for *patris*, og vi finder tanken allerede i den arkaiske poesi. I en berømt passage i *Iliadens* 12. sang råber Hektor således det følgende til spåmanden Polydamas, der hævder, at varslerne taler mod forsat kamp (v. 243):

Eet er det gyldigste Varsel, sit Fædreland at forsvare.³⁵

---

34. Anderson 1991: 144.

35. εἰς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πατρὸς (overs. Wilster).

I 15. sang holder samme Hektor, der tydeligvis er en figur, Homer viser stor interesse og dyb respekt for, en tale hvori han opildner sine folk til kamp (v. 494-99):

Kæmper da kjækt i Skarer ved Skibene! Hvo der af Eder
Ramt af Spyd eller Piil sin Død i Kampen sig henter,
Vel, han døe! at falde til Værn for Fædrelandet
Egner en Mand, men Hustrue og Børn blive frelste tilbage,
Og i Behold baade Huus og Gods, naar Achaiernes Sønner
Drage med Tiden herfra over Bølgen til Fædrelandet.³⁶

Her svarer Wilsters *at falde til Værn for Fædrelandet* | *Egner en Mand* til Homers οὐ οἱ ἀεικὲς ἀμυνομένω περιὶ πάτρης | τεθνάμεν, som mere tekstnært gengivet betyder “det er ikke upassende for ham at dø idet han forsvarer fædrelandet”, hvilket selvfølgelig implicerer, at en sådan måde at dø på er af en vis moralsk vægt. Disse to passager er ikke helt isolerede udsagn af denne art hos Homer, men den poetiske situation i *Iliaden*: et græsk angreb på Troja, betyder selvfølgelig, at patriotiske ytringer er mere eller mindre forbeholdt trojanerne. Den utvivlsomt mest berømte græske formulering af tanken: det er smukt at dø for fædrelandet, finder vi hos den arkaiske spartanske krigsdigter Tyrtaios, hvis kendte vers lyder således i min beskedne oversættelse (fr. 10.1-2, West): “Det er smukt at dø når man falder i forreste række | en ædel mand i kamp for sit fædreland.”³⁷ Og, denne tanke, eller dermed nært beslægtede tanker, gentages og varieres i en *uendelighed* i litteraturen, fx i følgende formuleringer:

- βοηθεῖν τῇ πατρίδι: at komme fædrelandet til undsætning³⁸
- ἐκβαλεῖν πολεμίους πάτρας: at fordrive fjenden fra fædrelandet³⁹

---

36. ἀλλὰ μάχεσθ' ἐπὶ νηυσὶν ἀολλέες· ὅς δέ κεν ὑμέων | βλήμενος ἢ τυπεῖς θάνατον καὶ πότμον ἐπίσῃ, | τεθνάτω· οὐ οἱ ἀεικὲς ἀμυνομένω περιὶ πάτρης | τεθνάμεν· ἀλλ' ἄλοχός τε τε σὸν καὶ παῖδες ὀπίσσω, | καὶ οἶκος καὶ κλῆρος ἀκήρατος, εἴ κεν Ἄχαιοι | οἴχωνται σὺν νηυσὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν (overs. Wilster).

37. τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα | ἄνδρα ἀγαθὸν περιὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον.

38. Lys. 31.8; Xen. *Hell.* 4.2.3; Xen. *Ages.* 1.36; Din. 3.20; Hyperid. 3.20; Lycurg. *Leocr.* 149; [Arist.] *Ath. Pol.* 14.2.

39. Eur. fr. 282 (Nauck).

- ἐπιδοῦναι ἑαυτὸν τῇ πατρίδι: tilbyde sig selv til fædrelandet⁴⁰
- κινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος: risikere livet for fædrelandet⁴¹
- ὄπλα θέσθαι ὑπὲρ τῆς πατρίδος: stille under våben for fædrelandets skyld⁴²
- περὶ πατρίδος μάρνασθαι: kæmpe for fædrelandet⁴³
- πολεμεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος: gå i krig for fædrelandet⁴⁴
- σῶζειν τὴν πατρίδα: frelse fædrelandet⁴⁵
- ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνίζεσθαι: kæmpe for fædrelandet⁴⁶
- ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀποθνήσκειν: dø for fædrelandet⁴⁷
- ὑπὲρ πατρίδος μάχεσθαι: kæmpe for fædrelandet⁴⁸

Alt i alt kan der altså ikke være tvivl om, at det forventedes af en græker, at han:

- følte sig knyttet til sit fædreland, som var det nær familie
- opfattede fædrelandet som sit dyrebareste eje
- mente, at fædrelandet var det rette sted at blive begravet
- mente, at fædrelandet var det han mistede, når han blev landsforvist
- mente, at fædrelandet var sejrherrens gevinst i en borgerkrig
- var villig til at ofre sit liv for fædrelandet

---

40. Hyperid. *Epit.* 10.

41. Lys. 3.47; Isocr. 12.185; Xen. *Mem.* 3.5.3; Lycurg. *Leoc.* 129.

42. Lycurg. *Leoc.* 43.

43. Simon. *Anth. Graec.* 7.254.3-4; *IG I³* 1181.3-4; *IG I³* 1506.2; *CEG* 82 (cf. *IG XII Suppl.* 338); *IG V.2* 412.2.

44. Isocr. 12.80.

45. Gorgias fr. 11a; Andoc. 1.107; Isocr. *Epist.* 9.5; Din. 1.65; Lycurg. *Leoc.* 150; [Arist.] *Ath. Pol.* 11.2.

46. Hyperid. fr. 27-8.

47. Eur. *Tro.* 387; Isocr. 5.55; Isae. 5.42; Stesimbrotos (*FGrHist* 107) fr. 9.

48. Eur. *Phoen.* 1002; Lys. fr. 3.2; Isocr. 6.54. Se yderligere Nielsen 2004: 56-7.

kort sagt, at han *elskede* sit *patris*, som man også ser af en række tekster, hvor *patris* står som direkte objekt for verber som *φιλέω* ('elsker') og *ἐράω* ('elsker').⁴⁹

*

Men nu til det andet spørgsmål: Hvad *opfattede* en græker i den arkaiske og klassiske periode som sit *patris*? Der er vel fire mulige svar på dette spørgsmål: nemlig at (1) Hellas som sådan blev opfattet som fædrelandet; eller at (2) det var en region som fx Boiotien eller Thessalien og tilsvarende størrelser, man opfattede som sit *patris*; eller at (3) det var den lokalitet, hvor man faktisk boede, eller som man tilhørte administrativt, altså fx en *kome* ('landsby'), eller en *deme*; eller endelig at (4) det var den bystat = *πόλις*, man var borger i.

Lad det være sagt med det samme, at alle fire størrelser muligvis kaldes *patris* i vores kilder. Men lad os nu se på disse mulige svar et efter et. I hellenistisk tid opstår der i visse filosofiske kredse den kosmopolitiske opfattelse, at ens fædreland er det sted, hvor man vælger at slå sig ned. Der er en håndfuld klassiske passager, der giver udtryk for den samme opfattelse,⁵⁰ men de er få og uden betydning i denne sammenhæng. Hvad der måske er endnu mere bemærkelsesværdigt er, at der kun er *en eneste* litterær passage, der beskriver Hellas som sådan som grækernes fædreland, og den findes hos den panhelleniske korsfarer Isokrates, der i talen eller snarere pamfletten *Panegyrikos* (81) påstår, at Athen og Sparta ledte modstanden mod persenes invasion i 480 "på den ene side ud fra den betragtning, at deres egne *poleis* var simple bebyggelser, mens de på den anden side mente, at det var Hellas der var det fælles fædreland."⁵¹

---

49. Eur. *Phoen.* 358-9; *Suppl.* 506-7; fr. 360.52-3; fr. 729.1-2; fr. pap. 51; Lycurg. *Leoc.* 88, 100, 101.

50. Eur. fr. 774, 1034 (cf. fr. 1047); Ar. *Plut.* 1151; Isoc. 4.81; se også Lys. 31.6.

51. ἴδια μὲν ἄστυ τὰς αὐτῶν πόλεις ἡγούμενοι, κοινὴν δὲ πατρίδα τὴν Ἑλλάδα νομίζοντες εἶναι. Se Buchner 1958: 89 om denne unikke passage.

Hvad Iskorates her gør, er at fabrikere et historisk fortilfælde og forbillede for sin egen idé om en samlet panhellenisk front mod perserne, og han fremstiller i talen sagen på så tilpas vag en måde, at en tilhører der ikke kan sin Herodot, måtte tro, at Sparta og Athen ledte *alle* grækere i en fælles modstand mod perserne. Intet kunne være mere forkert, for det var ikke engang 40 af de over 1000 kendte bystater, der rejste sig til kamp mod den indtrængende perser, og de få der gjorde det, var på ingen måde besjælede af panhellenisk patriotisme, men derimod af ønsket om at beskytte deres egne interesser, hvad athenerne ikke lagde skjul på, da de truede med at forlade alliancen, hvis de øvrige allierede fastholdt *deres* særinteresser og nægtede at kæmpe ved Salamis – hvilket var i Athens interesse! Og – denne passage er den *eneste* selv hos panhellenismens ildsjæl Isokrates, der kalder Hellas som sådan *patris*, og vi kan altså konkludere, at det ikke var Hellas som sådan, der blev opfattet som fædrelandet af arkaiske og klassiske grækere. Denne konklusion styrkes yderligere af det faktum, at Isokrates i en anden passage af selv samme skrift (83) formulerer sig på en måde, der viser at *patris* og *Hellas* ikke er identiske størrelser. Han skriver: “Ikke alene frelste de deres egne fædrelande (*patrides*), men de sikrede det ganske Hellas friheden.”⁵² Lignende passager finder man bl.a. hos Andokides og Xenophon,⁵³ og konklusion er altså, at Hellas som sådan ikke blev opfattet som fædrelandet af en klassisk græker.

Vi kan også udelukke, at man opfattede sin lokale *deme* eller *kome* som sit *patris*. Der findes kun én eneste kilde, som *måske* kalder en deme for *patris*, og det er ikke nogen særlig god kilde: I 7. bog (17.7) citerer rejsebogsforfatteren Pausanias verbatim epigrammet på et monument, der – fortæller han – blev opstillet i Olympia ca. 460 f.Kr. for at mindes den olympiske sejrherre Oibotas. Pausanias er normalt meget omhyggelig, når han citerer indskrifter, så der er sådan set ingen grund til at betvivle, at den tekst han videregiver, virkelig stammer fra det 5. århundrede.⁵⁴ En oversættelse lyder således: “Oinias’ søn, Oibotas her, fra Achaia sejred’ i stadionløb|og gjorde sit fædreland Paleia

52. *Panegyrikos* 83: οὐ μόνον δὲ τὰς αὐτῶν πατρίδας διέσωσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν Ἑλλάδ’ ἠλευθέρωσαν. Se også *Philippos* 127: Προσήκει δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις τοῖς ἀφ’ Ἡρακλέους πεφυκόσι καὶ τοῖς ἐν πολιτείᾳ καὶ νόμοις ἐνδεδεμένοις ἐκείνην τὴν πόλιν στέργειν ἐν ἧ’ τυγχάνουσι κατοικοῦντες, σὲ δ’ ὡσπερ ἄφετον γεγεννημένον ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα πατρίδα νομίζειν.

53. Andoc. *De myst.* 107: τὴν τε Ἑλλάδα ἠλευθέρωσαν καὶ τὴν πατρίδα ἔσωσαν; Xen. *Mem.* 3.7.1: αὐτὸς τε τιμᾶσθαι καὶ τὴν πατρίδα ἐν τῇ Ἑλλάδι εὐδοκιμωτέραν ποιεῖν.

54. Om Pausanias’ brug af indskrifter, se Habicht 1985: 64-94.

vældigt berømt”⁵⁵ Pausanias, som er vores eneste kilde til dette monument, siger at navnet *Paleia* var et gammelt navn for bystaten *Dyme* i Achaia – for, som han siger, “græske digtere ynder at bruge gamle navne i stedet for de mere moderne navne”.⁵⁶ Hvis han har ret i det, er der faktisk ikke tale om en landsby (*deme*) her, for Dyme var en regulær bystat (*polis*). Nu er det imidlertid sådan, at geografen Strabon (8.3.2)⁵⁷ fortæller, at Dyme blev skabt ved en såkaldt *synoikismos*, dvs. ved at flere forskellige eksisterende samfund blev gjort til ét, altså blev *flyttet sammen*. Ifølge Strabon omfattende Dymes synoikisme otte *demer*, som han dog ikke opgiver navnene på. Men da Pausanias og desuden også en korrump passage hos Strabon (8.7.5) selv forbinder navnet *Paleia* med *Dyme*, antager moderne antikhistorikere, at *Paleia* faktisk var én af disse otte *demer*, selvom det faktisk *ikke* er hvad Pausanias siger. På den måde får vi altså via kombination *patris* brugt om en *deme*. Selv hvis denne hypotese skulle være rigtig, må vi holde fast i, at *Paleia* ville være den eneste *deme*, om hvilken *patris* er brugt. Nu er det dog sådan, at den *Oibotas*, som epigrammet hos Pausanias hylder, ikke levede i det 5. århundrede men derimod i det 8. århundrede: han skal have vundet sin olympiske sejr i 756 f.Kr. Epigrammet er altså en temmelig posthum hyldest, må man vist sige. Men, i femte århundrede er det en standardopfattelse, at en atlet deler sin sejrs prestige med netop fædrelandet, og det er formentlig grunden til at ordet *patris* er brugt her. Det virker ikke usandsynligt, at epigrammets forfatter *intet* har vidst om, hvilken slags samfund *Paleia* var i 756 f.Kr.; det mest sandsynlige er faktisk, at han har tænkt på *Paleia* som en *polis*, eftersom grækerne normalt opfattede fortiden i samtidens spejl.⁵⁸ Jeg tillader mig at konkludere, at man hverken betragtede Hellas som sådan eller sin lokale flække som sit fædreland.

Men hvad så med størrelser som Boiotien og Arkadien, altså såkaldte regioner – kunne man betragte dem som sit fædreland? Seks forskellige kilder kalder i alt ni forskellige større geografiske områder for *patris*. Det drejer sig om: Aitolien, Arkadien, Euboa, Messenien, Molossien, Peloponnes, Phokis, Pontos og Thessalien. I stort set alle

---

55. Οἰνία Οἰβώτας στάδιον νικῶν ὄδ’ Ἀχαιὸς| πατρίδα Πάλειαν θῆκ’ ὀνομαστοτέρα.

56. Om Dyme, se Demand 1990: 63-4; *CPC Inventory* no. 234.

57. Strabon 8.3.2: ὡς δ’ αὐτως Αἴγιον ἐξ ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ δήμων συνεπολίσθη, Πάτραι δὲ ἐξ ἑπτὰ, Δύμη δὲ ἐξ ὀκτώ

58. Fortiden i samtidens spejl: se fx Nielsen 2006.

tilfælde er det dog sådan, at brugen af termen *patris* ikke er specielt markeret for så vidt angår dens applicering på sådanne geografiske regioner. Lad mig bare give et enkelt eksempel: I sjette bog (6.126-31) fortæller Herodot om den arkaiske tyrann Kleisthenes af Sikyon. Denne Kleisthenes, fortæller han, havde en datter ved navn Agariste “som han ville bortgifte til den af grækerne, han fandt var den bedste. Ved en fest i Olympia, hvor han havde vundet med et firspand, lod han bekendtgøre, at den græker, der anså sig selv for en passende svigersøn til Kleisthenes, skulle møde i Sikyon inden 60 dage, eller før hvis han da ville, da han agtede at bortgifte sin datter inden et år fra denne dato. Alle de grækere, der var stolte af sig selv og deres fædreland, strømmede nu som bejlere til Sikyon”. Herodot fortsætter med at give en liste over de bejlere, der mødte op i Sikyon, og for hver bejler angiver han, hvad hans navn var og hvor han kom fra. Bejlerne kom fra de følgende tolv steder:

1. Sybaris
2. Siris
3. Epidamnos
4. Aitolien
5. Argos
6. Trapezous
7. Paion
8. Elis
9. Athen
10. Eretria
11. Krannon
12. Molossien

Ti af disse tolv steder var bystater (*poleis*), men to af dem, nemlig Aitolien og Molossien, var regioner, altså større geografiske områder ligesom fx Boiotien og Arkadien. Da Herodot indleder sin fremstilling med at sige “Alle de grækere, der var stolte af sig selv og deres fædreland, strømmede nu som bejlere til Sikyon” (Hjortsø) bliver hans liste over bejlernes hjemstavne jo også til en liste over fædrelande. Man har sikkert allerede har gættet, at den størrelse der normalt opfattes som en mands *patris*, netop er den *polis*, han tilhører. I ti af de tolv tilfælde er der altså ikke nogen uoverstemmelse mellem hjemstavnens identitet og det forhold, at Herodot omtaler den som *patris*. Men der er altså smuttet to steder med ind på listen, som betegnelsen *patris* ikke passer lige så godt til, som den passer til en *polis*, men det mærker man jo ikke når musikken

spiller. I de to tilfælde der her er tale om, Aitolien og Molossien, var der formentlig heller ingen anden mulighed for at angive bejlerens herkomst end at angive deres regionale tilhørsforhold, da det er højst sandsynligt, at hverken Aitolien eller Molossien var opdelt i *poleis* i det sjette århundrede, som Herodots historie refererer til. De øvrige kilder der omtaler regioner som fædrelande, er af nogenlunde samme karakter som passagen hos Herodot, dvs. at de bruger ordet *patris* om en gruppe af steder, hvoraf enkelte ikke var *poleis* skønt dog de fleste var det. Vi kan altså konkludere, at geografiske regioner som fx Arkadien og Phokis kun helt undtagelsesvis beskrives som en mands *patris* og kun i passager, hvor termen ikke bruges med tilstræbt præcision. Hellas beskrives altså kun som *patris* i én stærkt tendentiøs og historisk manipulerende kilde, småflækker som landsbyer beskrives aldrig som *patris*, mens der ikke engang er ti regioner, der beskrives som *patris* i en håndfuld upræcise kilder.

Hypotesen på denne baggrund må altså blive, at en græker opfattede sin *polis* som sit *patris*. Vi må derfor stille dette spørgsmål: Bekræftes denne hypotese af vores kilder? Det spørgsmål må i den grad besvares bekræftende. Arkaiske og klassiske kilder bruger termen *patris* om intet mindre end 85 navngivne *poleis*,⁵⁹ og da vi stort set ikke kan finde andre størrelser, hvorom denne betegnelse bruges på helt upåfaldende måde, må konklusionen altså blive, at en arkaisk eller klassisk græker opfattede den bystat (*polis*), han var født ind i som borger (*polites*), som sit fædreland (*patris*).

Termen *patris* bruges mere eller mindre som et synonym for *polis*.⁶⁰ Og et synonym kunne der nok være brug for: en computergenereret liste over de 2000 ord, der bruges hyppigst i et centralt udvalg af græske tekster, inkluderende forfattere som Homer og

---

59. *Poleis* der kaldes *patris* i kilderne: Aigina, Akanthos, Akragas, Ambrakia, Antissa, Argos, Astypaleia, Athen, Chalkedon, Chios, Elis, Ephesos, Epidamnos, Epidauros, Eresos, Eretria, Euhesperides, Gela, Halikarnassos, Herakleia Pontike, Herakleia i Lukanien, Himera, Ialysos, Ios, Istros, Kallatis, Kalymna, Karystos, Knossos, Kolophon, Korinthos, Korkyra, Krannon, Kyrene, Kyzikos, Lampsakos, Larissa, Lepreon, Lokroi Epizephyrioi, Magnesia ved Maiandros, Mantinea, Megara, Melos, Messene, Methymna, Mytilene, Naxos, Oiantheia, Olbia, Olynthos, Opous, Paion, Paros, Pella, Plataiai, Phalanna, Pharsalos, Phigaleia, Phokaia, Pholegandros, Prasiai, Pyrrha, Rhegion, Rhodos, Samos, kleruchiet Samos, Selymbria, Sikinos, Sikyon, Siphnos, Siris, Skepsis, Sparta, Sybaris, Syrakus, Taras, Tenedos, Tenos, Teos, Thasos, Theben, Thelphousa, Thespiai, Thourioi, Trapezous = i alt 85.

60. Nielsen 2004: 70-4; cf. Funke 2009: 124.

Hesiod, tragikerne, talerne, historikerne samt Platon og Aristoteles og Det Ny Testamente, viser, at *polis* er det hyppigst brugte substantiv af alle, og at det kommer ind på en fyrretyvende plads blandt de mest almindelige ord overhoved.⁶¹ *Patris* selv er blandt de 400 almindeligste ord, idet det kommer ind på 347.-pladsen.⁶² Begge ord hører altså til i det græske basisvokabular, og det viser selvfølgelig, at de ting, de bruges til at tale om, optog en fuldstændig central plads i grækernes bevidsthed.

Som det sikkert er velkendt, er den oprindelige betydning af ordet *polis* 'borg', altså nærmest det samme som *akropolis*, og i denne betydning finder man det i visse stivnede udtryk helt ned i klassisk tid. De *almindelige* betydninger af ordet i klassisk tid er dog disse tre: (1) by, altså nærmest lig *asty* ('by'); (2) (by)stat; og (3) (bystats)territorium, altså nærmest lig *ge* ('jord' eller 'land') eller *chora* ('land' eller 'territorium'). *Patris* kan bruges som synonym for *polis* i alle tre betydninger. Jeg giver blot et enkelt eksempel på hver brug. I en af sine taler siger Isokrates (5.62) om den berømte athenske admiral Konon, at "Ikke blot genrejste han fædrelandets befæstningsmure, men han førte staten tilbage til den samme anseelse, den var faldet fra".⁶³ Det der her refereres til, er genopførelsen i 390'erne af Athens bymur, som spartanerne havde ladet rive ned efter deres sejr i Den peloponnesiske Krig. *Fædrelandets befæstningsmure* er altså her en anden måde at sige: *byens bymur* på. *Patris* er altså her brugt synonymt med *polis* i betydningen *by*.⁶⁴ I første bog af dialogen *Lovene* lader Platon en spartaner sige følgende til en athener (642b): "Min ven, du ved vist ikke, at vi i min familie er *proxenoi* i Sparta for din *polis* Athen. Og når man som lille dreng får at høre, at man er *proxenos* for en eller anden fremmed *polis*, så sker der nok det samme, ligegyldigt hvem man er: Lige fra sin ungdom af kommer man til at holde af den *polis*, man er *proxenos* for, og man betragter den som sit andet *patris* næst efter sin egen *polis*".⁶⁵ En *proxenos*

61. Toner 2004: unit 2.

62. Toner 2004: unit 18.

63. οὐ μόνον δὲ τὰ τεῖχη τῆς πατρίδος ἀνώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν εἰς τὴν αὐτὴν δόξαν προήγαγεν ἐξ ἧσπερ ἐξέπεσεν.

64. Cf. Xen. *Hell.* 4.8.9. For flere eksempler, se Nielsen 2004: 71-2.

65. Efter Fich *et al.* i bind V af den nye Platon-oversættelse (ᾧ ξένε Ἀθηναίε, οὐκ οἶσθ' ἴσως ὅτι τυγχάνει ἡμῶν ἢ ἐστία τῆς πόλεως οὔσα ὑμῶν πρόξενος. ἴσως μὲν οὖν καὶ πᾶσιν τοῖς παισίν, ἐπειδὴν ἀκούωσιν ὅτι τινός εἰσιν πόλεως πρόξενοι, ταύτῃ τις εὐνοία ἐκ νέων εὐθύς ἐνδύεται ἕκαστον ἡμῶν τῶν προξένων τῇ πόλει, ὡς δευτέρα οὔση πατρίδι μετὰ τὴν αὐτοῦ πόλιν).

er en person eller familie fra *polis* A, fx Sparta, der af *polis* B, fx Athen, ved dekret er udnævnt til at varetage *polis* Bs interesser i *polis* A. Når Platon altså siger, at den spartanske *proxenos* betragter Athen som sit andet fædreland, ja så bruger han *patris* synonymt med *polis* i betydningen *(by)stat*.⁶⁶ Betydningen *(bystats)territorium* er den mindst hyppige betydning af *polis*, men vi finder alligevel passager, hvor *patris* må betragtes som et synonym for *polis* i netop denne betydning. Et særlig illustrativt eksempel finder vi i den athenske efeb-ed, dvs. den ed, som de unge 18-årige mænd skulle aflægge, før de aftjente deres to-årige efeb-tjeneste som soldater i grænsefæstningerne i Attika, og i hvilken de svor loyalitet over for fædreland og overordnede samt loyalitet mod forfatningen. Teksten, som er overleveret som en indskrift, slutter med en liste over de guddomme (*θεοί*), der fungerer som vidner på eden (*ἱστορες*). Listen indeholder guder som Ares, Zeus, Athene og Herakles, men slutter ret bemærkelsesværdigt med følgende: “fædrelandets grænser, hvede, byg, vinstokke, oliven, figner”.⁶⁷ Ikke bare er fædrelandet her guddommeliggjort, men udtrykket *fædrelandets grænser* viser tydeligt, at *patris* her opfattes som et stykke land, hvilket gøres endnu mere tydeligt ved den forbløffende liste over de fem mest centrale landbrugsprodukter, der også påkaldes som vidner! Det land der tales om, altså selve landskabet Attika, er selvfølgelig intet andet end bystaten Athens territorium, og *patris* er altså her et synonym for *polis* i betydningen *territorium*.

Da gennemgangen af de emotionelle og ideologiske associationer, der knytter sig til *patris*, viste at det er et ideologisk set meget positivt ladet og forpligtende begreb, må vores konklusion altså blive, at *patris* er et emotionelt set positivt og ideologisk set forpligtende synonym for *polis*. Dermed er vi sådan set ved vejs ende, da begge de to spørgsmål jeg indledningsvis lovede at forsøge at besvare, nu er besvaret. Men lad mig alligevel runde af med at stille endnu et spørgsmål, nemlig dette: Hvorfor havde grækerne brug for et emotionelt set så heftigt og ideologisk set så forpligtende synonym for *polis*? Det er ganske vist et spørgsmål, jeg ikke kan besvare, men jeg vil mene, at det er et godt spørgsmål alligevel, og jeg tror det er værd at fundere lidt over

---

66. For flere eksempler, se Nielsen 2004: 72-4.

67. *ἱστορες* [[ο]] θεοὶ Ἄγλαυρος, Ἑστία, Ἐννώ, Ἐννάλιος, Ἄρης καὶ Ἀθηνᾶ Ἀρεία, Ζεὺς, Θαλλώ, Ἀῦξω, Ἑγεμόνη, Ἡρακλῆς, ὄροι τῆς πατρίδος, πυροί, κριθαί, ἄμπελοι, ἐλάαι, συκαί (Rhodes & Osborne, *GHI* no. 88.16-20). Se også Nielsen 2004: 70-1.

det. Her vil jeg bare pege på et enkelt forhold, der kan bidrage lidt til et svar på spørgsmålet.

Ideelt set bestod en *polis* af en gruppe borgere (*politai*), der stod sammen i solidaritet med det formål at administrere bystaten i fællesskab, og i senklassisk tid findes der kulter for det abstrakte begreb *homonoia*: samdrægtighed, i adskillige *poleis*. Imidlertid svarede virkeligheden meget dårligt til idealerne, for *stasis*: borgerkrig, er langt mere karakteristisk for den græske bystatskultur end *homonoia*. Det er faktisk sådan, at borgerkrig er bevidnet i ikke mindre end 122 af de 1035 *poleis*, vi kender fra arkaisk og klassisk tid. 37 af disse borgerkrigsplagede *poleis* oplevede ikke mindre end tre eller endnu flere borgerkrige,⁶⁸ og i alt kender vi til næsten 300 borgerkrige i arkaisk og klassisk tid.⁶⁹ Den mest borgerkrigshærgede bystat af alle er Syrakus på Sicilien, som fra ca. 670 f.Kr. til 279 f.Kr., altså 400 år, blev rystet af intet mindre end 27 borgerkrige. Det svarer til en borgerkrig hvert 15. år eller mere end én borgerkrig per generation. Nu er Syrakus måske nok et ekstremt eksempel, men der er faktisk en klar tendens til, at jo mere vi kender til en bystats historie, jo flere borgerkrige er der bevidnet for den. Lad mig blot give et enkelt eksempel mere, som viser hvor omfattende et fænomen borgerkrig var, nemlig bystaten Rhodos. Rhodos blev grundlagt ved synoikisme så sent som i året 408 f.Kr. Inden den klassiske periode var omme, altså i perioden indtil 323 f.Kr., dvs. på ca. 70 år, havde den unge bystats borgere udkæmpet intet mindre end fem borgerkrige, hvilket igen svarer til én hvert 14. år og altså igen mere end én per generation. Da der altså de facto *ikke* per automatik herskede enighed og samdrægtighed i bystaterne, var der, er det min formodning, behov for en ideologisk mekanisme, der dog kunne lægge en vis dæmper på de urolige gemytter, og her kommer, ved siden af fx *homonoia*-kulterne, *patris*-begrebet ind i billedet. Det er jo netop en emotionel og ideologisk forpligtende måde at sige *polis* på og et begreb, der dikterer så ubetinget loyalitet over for bystaten, som de fleste nærer over for deres biologiske familie. Desuden var det jo sådan, at der dog var én ting der forekom hyppigere end borgerkrige, og det var krig mellem to eller flere bystater. Militærhistoriske eksperter regner med, at en almindelig bystat var i krig med andre bystater i *flertallet af årene*, altså

---

68. Se Appendix efter teksten.

69. Se Appendix efter teksten og Hansen & Nielsen 2004: 125.

mere end hvert andet år! Hvis man skal have folk til at stå det igennem, må der være et oplagt formål med det, og her kommer *patris*-begrebet ind og konstruerer bystaten som en værdi på linje med en mands egen far, som de fleste jo er villige til at forsvare.

Fædrelandet tilbød altså den værdi, som gav et perspektiv til al denne krigsførelse. Men det tilbød selvfølgelig også andre værdier, nemlig noget at elske, simpelthen, og der er masser af gode eksempler på det, man snarere kunne kalde patriotisme end chauvinistisk nationalisme. Om athenernes yndlingsdigter Sophokles fortælles det fx, at skønt adskillige konger inviterede ham til deres hof, så afslog han alle tilbud og forlod altså kun Athen, når pligten som *strategos* kaldte. Han var nemlig, siger vitaet (10), οὕτω φιλαθηναϊότατος ὥστε οὐκ ἠθέλησε τὴν πατρίδα καταλιπεῖν – hvilket jo betyder: *Så højt elskede han Athen, at han intet ønske havde om at forlade sit fædreland*. En hjemmefødning, altså, og på denne fredelige tone forlader vi nu det ellers så krigeriske græske *patris*-begreb.

Appendix: *Stasis*

(efter Hansen & Nielsen 2004)

122 bystater i hvilke *stasis* er bevidnet (i alm. skrift bystater, hvori et enkelt udbrud er kendt (66); i **fed** bystater med to kendte udbrud (19), og i **fed kursiv** bystater med tre eller flere kendte udbrud (37)):

1. Abydos	43. Kamarina	84. Oropos
2. Adranon	44. Kamiros	85. Paros
3. Aigina	45. Karene	86. Pellene
4. Ainos	46. Karystos	87. Pharkadon
5. Akanthos	47. Klazomenai	88. Pharsalos
6. Akragas	48. Knidos	89. Phigaleia
7. Ambrakia	49. Knossos	90. Phleious
8. Amphipolis	50. Kolophon	91. Phokaia
9. Amphissa	51. Korinthos	92. Pyrrha
10. Anaia	52. Korkyra	93. Pithekoussai
11. Anaktorion	53. Koronta	94. Plataiai
12. Antandros	54. Kos	95. Poteidaia
13. Antissa	55. Kroton	96. Pydna
14. Apollonia	56. Kyme	97. Rhegion
15. Apollonia Pontike	57. Kyme (Ital.)	98. Rhodos
16. Argos	58. Kyrene	99. Salamis
17. Argos Amp.	59. Kythera	100. Samos
18. Athen	60. Kyzikos	101. Selymbria
19. Byzantion	61. Larisa	102. Sikyon
20. Chaironeia	62. Lindos	103. Siphai
21. Chalkis	63. Leontinoi	104. Siphnos
22. Chios	64. Lokroi	105. Sparta
23. Delfi	65. Mallos	106. Spartolos
24. Delos	66. Mantinea	107. Stratos
25. Eion	67. Massalia	108. Sybaris
26. Elis	68. Megara	109. Syrakus
27. Ephesos	69. Megara Hyblæa	110. Syros
28. Epidamnos	70. Mekyberna	111. Tegea
29. Eresos	71. Melos	112. Thasos
30. Eretria	72. Mende	113. Theben
31. Erythrai	73. Metapontion	114. Thera
32. Gela	74. Miletos	115. Thespiiai
33. Halikarnassos	75. Methymna	116. Thourioi
34. Henna	76. Myndos	117. Torone
35. Herakleia Trachinia	77. Mytilene	118. Triikka
36. Herakleia Pontike	78. Nakone	119. Troizen
37. Himera	79. Naxos	120. Zakynthos
38. Histiaia	80. Naxos Sic.	121. Zankle
39. Ialysos	81. Neapolis	122. Zeleia
40. Iasos	82. Olynthos	
41. Ioulis	83. Orchomenos	
42. Istros		

Litteratur

- Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*² (London & New York 1991).
- Berger, S. *Revolution and Society in Greek Sicily and Southern Italy* (Stuttgart 1992).
- Buchner, E. *Der Panegyrikos des Isokrates. Ein historisch-philologische Untersuchung. Historia Einzelschriften 2* (Wiesbaden 1958).
- CPC Inventory = M.H. Hansen & T.H. Nielsen (eds.). *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (Oxford 2004).
- Demand, N.H. *Urban Relocation in Archaic and Classical Greece. Flight and Consolidation* (Bristol 1990).
- Funke, P. "Was ist der Griechen Vaterland? Einige Überlegungen zum Verhältnis von Raum und politischer Identität im antiken Griechenland," *Geographia Antiqua* 18 (2009) 123-31.
- Gehrke, H.-J. *Stasis. Untersuchungen zur den inneren Kriegen in der griechischen Staaten des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.* (München 1985).
- Golden, M. *Children and Childhood in Classical Athens* (Baltimore & London 1990).
- Greenhalgh, P.A.L. "Patriotism in the Homeric World," *Historia* 21 (1972) 528-37.
- Habicht, C. *Pausanias' Guide to Ancient Greece* (Berkeley, LA & London 1985).
- Hansen, M.H. *Hvad er en stat?* (København 2014).
- Hansen, M.H. & Nielsen, T.H. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis* (Oxford 2004).
- Harding, P. *The Story of Athens. The Fragments of the Local Chronicles of Attika* (London & New York 2008).
- Harrison, T. *The Emptiness of Asia. Aeschylus' Persians and the History of the Fifth Century* (London 2000).
- Johnson, G.R. "In the Name of the Fatherland: An Analysis of Kin Term Usage in Patriotic Speech and Literature," *International Political Science Review* 8 (1987) 165-74.
- Lilleør, K. "Selvcensur," *Berlingske Tidende* 1/10 2006, MagasinSøndag, s. 40.

- Mitchell, L. *Panhellenism and the Barbarian* (Swansea 2007).
- Nielsen, T.H. "The Concept of *Patris* in Archaic and Classical Sources," i T.H. Nielsen (ed.), *Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis*. Papers from the Copenhagen Polis Centre 7. *Historia Einzelschriften* 180 (Stuttgart 2004) 49-76.
- Nielsen, T.H. "En note om Palaiphatos og den mytiske *polis*," *Aigis* 6.2 (2006) 1-9.
- Mejer, J. "Euripides' Fønikerinderne," *Aigis* 2.2 (2002) 1-15.
- Polinskaya, I. *A Local History of Greek Polytheism. Gods, People and the Land of Aigina 800–400 BCE* (Leiden 2013).
- Seibert, J. *Die politischen Flüchtlinge und Verbannten in der griechischen Geschichte* (Darmstadt 1979).
- Toner, J. *Greek Key Words* (Cambridge 2004).
- Wankel, H. "Das Chaironeia-Epigramm GV 29 Peek," *ZPE* 21 (1976) 97-115.